

Key words: I. Sreznevsky, A. Metlynsky, O. Korsun, almanac «Snip», Ukrainian spelling, spelling Slobozhansky, «kulishivka».

УДК 81'255.4(045)

Артур ГУДМАНЯН

ДОСЯГНЕННЯ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА І ТЕОРІЇ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ПРОДУКТИВНОЇ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ СПАДЩИНИ

У статті окреслюються основні напрямки розвитку теорії художнього перекладу, що бере початок з практичної діяльності перекладачів античної доби. Визначається важливість поступального розвитку теорії перекладу від класичної лінгвістичної теорії перекладу, крізь призму лінгвокультурологічного перекладацького напрямку Translation Studies, описового підходу Реймонда ван ден Брока до появи когнітивної моделі перекладу Ж. Делеза. Зазначається, що кожна з представлених теорій зробила свій внесок до наукового поступу теорії перекладу, в цілому, і художнього перекладу, зокрема.

Ключові слова: буквальна інтерпретація, вільна інтерпретація, іншність, фореїзація, когнітивна модель перекладу.

За останні десятиліття в теорії художнього перекладу сталися суттєві зміни в ставленні до поняття «художність». Традиційний сутнісний підхід до літератури базується на романтичному понятті літератури, яка детермінує автора як квазібожественну істоту з геніальним началом. Переклад тут виступає звичайною копією унікального тексту. Перекладач не має геніального начала і тому детермінується як роботяга, істота другого сорту. Дихотомія – оригінал на протигагу копії – глибоко вкоренилася у перекладацькій теорії Заходу, що склало основу ворожості і неприйнятності поняття перекладу на його теренах. Водночас, побутує думка про цілковиту самостійність, неповторність і винятковість твору перекладу, що ставить його на один щабель з першоджерелом.

Дискусія з проблем художнього перекладу охоплює питання віднайдення еквівалентів не лише на лексичному, синтаксичному

чи семасіологічному рівнях, але й враховує аспекти стилю, жанру, образної мови, історичних стилістичних ознак, полівалентності, конотації-денотації, культури, а також специфічно-культурних понять. І робота перекладача полягає тут у прийнятті рішення щодо вибору: збереження культурно-стилістичних елементів першоджерела чи адаптуванні їх до історико-стилістичних реалій мови перекладу.

Багато сучасних теоретиків перекладу знаходяться в пошуку альтернатив цим двом екстремумам. Вони розглядають літературу не як незалежну недоторкану сферу, а як соціальний інститут, пов'язаний з іншими соціальними інститутами; вивчають складні взаємозв'язки між поетикою, політикою, метафізикою й історією. Досягнення сучасних теоретиків перекладу базуються на аналітичних моделях, виокремлених з мовознавства, семіотики, історії, антропології, економіки, психоаналізу тощо. Переклад уже не є проблемою знаходження еквівалентів на вербальному рівні, а є витлумаченням тексту зашифрованого знаками однієї семіотичної системи засобами іншої. У цьому відношенні є важливим поняття «інтертекстуальність» [3]. Процес знаходження культурних еквівалентів у перекладі зводиться до знаходження подібних і відмінних рис у двох культурах, що знаходяться по різні боки перекладацького процесу.

М. Ріфатер визначає художній текст як культурний артефакт [5]. Це припущення, на якому базуються теоретичні розвідки перекладознавців сучасників підтримують також виразники концепції «літератури як системи» – А. Лефевр [11], Г. Турі [12], Т. Германс [9]. Основна ідея їхньої теорії полягає в тому, що дослідження художнього перекладу повинно починатися з дослідження перекладеного тексту, а не процесу перекладу цього тексту, його ролі, функції та рівня сприйняття в культурі, на яку текст транспонується. Така теоретична модель значно відрізняється від традиційної парадигми перекладацької теорії, пронизаної поняттями дотримання букви тексту і яка не допускає вільності в перекладі, буквальної і вільної інтерпретації.

Дослідження художнього перекладу є складовою розвитку загальної теорії перекладу, яка розвивалася за певним сценарієм. Так, традиційна класична лінгвістична теорія перекладу, яка почала розвиватися як перспективна наукова парадигма на противагу

дескриптивним літературознавчим студіям, була покликана розвивати і машинний переклад в тому числі, однак не виправдала сподівань, покладених на неї у загальномасштабному описі перекладу. Не варто, однак, нехтувати здобутками лінгвістичної теорії перекладу: вона запропонувала інвентар перекладацьких відповідників, трансформації, спробувала встановити критерії якості перекладу. Переклад є не простою заміною фрагментів тексту фрагментами тексту чи цілого тексту цілим текстом, а рефлексивною діяльністю перекладача, як діяча з текстом. Лінгвістична теорія перекладу ігнорує цей діяльнісний аспект, що й складає її основний недолік [1].

Новий лінгвокультурологічний перекладацький напрям Translation Studies, який був започаткований Дж. Холмсом і А. Лефевром, намагається знайти підхід до вирішення цього завдання. Дж. Холмс виділив дві сфери досліджень: *чисте* і *прикладне* мовознавство. Перша поділялась на теоретичне і дескриптивне, орієнтоване на 1) синхронічне чи діахронічне вивчення перекладацького продукту; 2) психологічне дослідження процесу перекладу; 3) соціологічне дослідження функцій перекладу. Прикладна гілка складалася з дидактики перекладу, допоміжних засобів перекладача, критики перекладу і перекладацької політики, що визначала місце і роль перекладу і перекладача в суспільстві [10].

У лінгвокультурологічній онтології перекладу суттєвою є та обставина, що при зверненні до історії перекладацької думки важливим вбачається зв'язок формування і розвиток культур з перекладом. Культури, які можна вважати *первинними* (Стародавня Греція, Китай, Індія), були цілком самодостатніми і самі продукували всі ті культурні цінності, якими потім користувалися так звані *вторинні* культури, отримуючи їх переважно завдяки перекладу. При цьому поняття *інистість, інакшістість (otherness)*, яке дає змогу розмежувати і описати культурні явища у їх взаємозв'язку стало одним із ключових в сучасній культурно орієнтованій теорії перекладу [11, с. 13].

Первинні культури ставали духовними донорами іноді навіть для своїх завойовників: наприклад, персидська культура для арабських завойовників, грецька – для римських. Спосіб формування культури за рахунок запозичення стає раціональною

моделлю розвитку для більшості національних культур. Запозичення здійснювалися за допомогою різних форм і форматів: через переклад, переклад-переспів, переклад-адаптацію. Культурний вплив засобами перекладу не завжди полягав у безпосередній трансляції текстів. У нових культурах з'являлися тексти аналогії, які намагалися бути відмінними від текстів культур-донорів. Усі тексти, які створювалися таким чином максимально асимілювалися в нову культуру, створюючи симбіоз «свого» і «чужого» і, за рахунок цього, формувалися і розвивалися нові національні культури [1].

Культурний вплив зводиться не лише до запозичення сюжетів чи мотивів; використовується також і спосіб життя, мислення, жанри, які у новій культурі отримують дещо нове звучання, новий зміст. Логічно, що саме тоді бере початок традиція інтертекстуальності, яка стає культуроформульованим чинником.

В усі часи, починаючи з античності, перекладені тексти зазнавали значних змін порівняно з першотвором. Перекладачі намагалися їх пристосувати до власної культури, не заглиблюючись у необхідність передачі деталей. Саме так Тіт Лівій Андронік переклав латиною Гомера. Пізніше, в епоху французького класицизму XVII-XVIII ст. перекладацькі прийоми зводилися до потреби уподібнення правилам естетики Буало, тому перекладені твори знов значно змінювалися. В XIX ст. в епоху романтичної ідеології перекладачі намагалися зберегти національно-культурну належність оригіналу. З'явився метод *форенізації* (Л. Венуті), який був уперше запропонований у 1813р. Фрідріхом Шлейермахером (*Verfremdung*). Л. Венуті при цьому наголошує на відчуженості перекладеного тексту як позитивній ознаці у процесі оцінювання перекладу [13].

На відміну від А. Лефевра і Г. Турі, Реймонд ван ден Брок намагається синтезувати описовий підхід, запропонований вищезгаданими теоретиками з оцінюванням перекладу, що є надскладним завданням [7].

У 90-ті роки XX ст. Ж. Делез запропонував першу когнітивну модель перекладу, у центрі якої виявився неправильний розподіл між ресурсами уваги, що притаманні перекладачу і ресурсами, що витрачаються на кожному із етапів перекладу. Така модель отримала назву *Effort model*, яка до того ж чітко розмежувала

поняття усного і письмового перекладу, наголошуючи на різних когнітивних механізмах, задіяних у цих видах перекладу [2].

Сьогодні когнітивні дослідження проводяться на основі сучасних уявлень про структуру пам'яті та процеси пошуку, активації і деактивації інформації, що відбуваються в ній. За словами М. К. Мамардашвілі, проблема свідомості – це така система, яка змушує нас замислитися над можливостями нашої мови опису, над тим, що ми можемо розуміти, описувати як істоти, залучені до життя об'єктів, котрі ми змушені описувати [4, с. 214].

Така модель об'єднує всі науки про людину. Перекладач у процесі міжкультурної комунікації завжди виконує функції і отримувача, і відправника повідомлення. Тому вивчення специфіки когнітивних механізмів міжкультурної комунікації фокусується на перекладацьких процесах декодування, розуміння і перекодування. Перекладач як транслятор концептосфери тексту-оригіналу повинен у процесі міжкультурної комунікації співвідносити категоріальний апарат культури-донора з категоріальним апаратом культури-реципієнта крізь призму власної когнітивної системи. З цього випливає, що, володіючи категоріальним апаратом, властивим його власній системі, перекладач повинен оволодіти «чужим» специфічним культурним апаратом [6, с. 159-163].

Спосіб вилучення і реконструкції інформації тексту оригіналу і власних фонових знань перекладача, а також когнітивна сутність самого перекладацького процесу залежать від індивідуальних способів обробки інформації, тобто від своєрідних особливостей сприйняття, категоризації, розуміння й інтерпретації дійсності, які в психології отримали назву когнітивних стилів. Західні дослідники виявили близько десяти таких когнітивних стилів, сформувавши уявлення про них, як про стійкі індивідуальні відмінності у способах організації і обробки інформації [8, с. 171-195].

Наступні дослідження продемонстрували мобільність когнітивних стилів, оскільки показники певного когнітивного стилю можуть змінюватися під впливом деяких чинників, наприклад, ситуації, навчання тощо. З погляду когнітивної діяльності, переклад – дистанційована (у просторі і/чи в часі) взаємодія двох різних когнітивних структур адресанта і адресата крізь призму когніції перекладача. Діяльність перекладача полягає

в зіставленні когнітосфер відправника тексту і перекладача, перекладача і отримувача тексту, установа спільних і відмінних слотів і формування третіх елементів – «зчеплень» між когнітосферами відправника і отримувача для формування успішної міжкультурної комунікації [6].

Усі вищезгадані підходи є важливими досягненнями у перекладацькій думці, оскільки вони проливають світло на перекладацьку діяльність у новій площині. Кожна з представлених теорій зробила свій внесок до поступу теорії перекладу у цілому, і художнього перекладу зокрема, необхідного для її практичного застосування. Загальна теорія перекладу є й досі мрією неблизького майбутнього, де всі підходи зводяться до однієї беззаперечної істини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Галеєва Н. Л. Перевод в культуре: уточнение статуса и понятий [Электронный ресурс] / Н. Л. Галеєва. — Режим доступа: <http://www.nsu.ru/education/virtual/cs9galeeva.pdf>.
2. Делез Ж. Логика смысла / Ж. Делез. — М.: Раритет, 1998. — 480 с.
3. Кам'янець А. Б. Інтертекстуальна іронія і переклад: [монографія] / А. Б. Кам'янець, Т. Є. Некряч. — К.: Видавець Карпенко В. М., 2010. — 176 с.
4. Мамардашвили М. К. О сознании / М. К. Мамардашвили // Лекции. Статьи. Философские заметки / под общ. ред. Ю. П. Сенокосова. — М.: Лабиринт, 1996. — С. 214-229.
5. Риффатерр М. Критерии стилистического анализа / М. Риффатерр // Новое в зарубежной лингвистике. — Вып. 9: Лингвостилистика. — М.: Прогресс, 1980. — С. 69-98.
6. Усачева А. Н. Когнитивный аспект межкультурной коммуникации / А. Н. Усачева // Коммуникативные аспекты современной лингвистики и лингводидактики: материалы Межрегион. науч. конф., Волгоград, 4 февраля 2009 г. — Волгоград: Волгогр. науч. изд-во, 2009. — С. 159-163.
7. Broek Raymond van den. Second Thoughts on Translation Criticism. A Model of its Analytic Function / Raymond van den

- Broek // The Manipulation of Literature. Studies in Literature Translation. — London/Sydney: Croom Helm, 1985. — P. 54-62.
8. Child D. Cognitive Styles : Some recent ideas of relevance to teachers / D. Child // Personality, Cognition and Values. — L.: Macmillan, 1986. — P. 171-195.
 9. Hermans T. On Translating Proper Names, with Reference to De Witte and Max Havelaar / T. Hermans // Modern Dutch Studies. A volume of essays in honour of Professor Peter King. — L.: Athlone, 1988. — P. 11-24.
 10. Holmes J. S. The Name and Nature of Translation Studies / J. S. Holmes // Translated!: Papers on Literary Translation and Translation Studies. — Amsterdam: Rodopi, 1994. — P. 67-80.
 11. Lefevere A. Translation: Its genealogy in the West / A. Lefevere // Translation, history and culture. — L., 1995. — P.13-28.
 12. Toury G. The nature and Role of Norms in Literary Translation / G. Toury // Literature and Translation: New Perspectives in Literary Studies. — Leuven: Acco, 1995. — P. 83-100.
 13. Venuti L. Strategies of translation / L. Venuti // Routledge encyclopedia of translation studies / M. Baker (ed.). — London: New York: Routledge, 1998. — P. 240-244.

А. ГУДМАНЯН

ДОСТИЖЕНИЕ ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЯ И ТЕОРИИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПЕРЕВОДА КАК РЕЗУЛЬТАТ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОГО ПЕРЕВОДЧЕСКОГО НАСЛЕДСТВА

В статье рассматриваются основные направления развития теории художественного перевода, которая является следствием практической деятельности переводчиков периода античности. Определяется важность поступательного развития теории перевода от классической лингвистической теории перевода, сквозь призму лингвокультурологического переводческого направления Translation Studies, описательного подхода Реймонда ван ден Брока до появления когнитивной модели перевода Ж. Делеза. Указывается, что каждая из представленных теорий сделала свой вклад в научное продвижение теории перевода, в целом, и художественного перевода, в частности.

Ключевые слова: буквальная интерпретация, вольная интерпретация, инаковость, форенизация, когнитивная модель перевода.

A. GUDMANIAN

ACHIEVEMENT AND THEORIES OF ARTISTIC TRANSLATION AS RESULT OF PRODUCTIVE OF TRANSLATING INHERITANCE

The article highlights the main directions of theory of literary translation development, which acts as a result of translators' practical activity of classical times. Progressive advance of translation theory from classical linguistic theory of translation in light of Translation Studies linguoculturological translation direction, Raymond van den Broek's descriptive approach to Gilles Deleuze's cognitive model of translation is specified as of primary importance. Each of presented theories is indicated to have contributed greatly to the scientific progress of translation theory overall and literary translation in particular.

Key words: literal interpretation, free interpretation, otherness, foreignization, cognitive model of translation.

УДК 81'255.2(045)

Галина ЄНЧЕВА, Єлизавета ФІРЦОВА

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ДЕФОРМАЦІЇ У ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У статті проаналізовано перекладацькі трансформації та деформації щодо перекладу українською мовою власних назв та значущих імен художнього твору, на матеріалі роману жанру фентезі англійського письменника Дж. Р. Р. Толкіна. Встановлено, що власні імена у творі використовуються з номінативною і характеристичною функцією і позиціонуються автором як один з головних стилістичних засобів, що зумовлює необхідність доперекладацького аналізу і уважного вибору методу формування відповідників онімів. Визначено основні способи та прийоми задля формування відповідників імен художнього твору в українському перекладі. Виконано контрастивний контекстуальний аналіз авторських онімів в тексті мови оригіналу і текстах мови перекладу. Виокремлено приклади непередачі/зміни, деформації інформації, яка міститься в імені власному, при художньому перекладі з англійської українською мовою.